

DOI: 10.31648/kpp.10078

Bartosz Zając

Zakład Karny w Barczewie

ORCID: 0000-0002-4819-4313

bartoosz.z@interia.pl

Podkultura przestępcza a bezpieczeństwo jednostki penitencjarnej w opinii funkcjonariuszy Służby Więziennej

Wstęp

Podkultura przestępcza w literaturze przedmiotu bywa różnie nazywana: drugie życie¹, subkultura więzienna², podkultura więzienna³, podkultura gitów, podkultura dewiacyjna⁴ czy też podkultura drugiego życia, nieformalna organizacja społeczna instytucji, grypsera, grypserska, podkultura przemocy⁵. Przepisy prawne nie definiują jednak, czym jest podkultura przestępcza, tylko wskazują na działania podejmowane wobec ich członków. Zgodnie z ustawą o Służbie Więziennej podejmuje się działania profilaktyczne, które mają za zadanie rozpoznawanie struktur podkultury przestępczej⁶. Jednocześnie warto nadmienić, że zagadnienia związane z podkulturą przestępczą zostały niemal pominięte w Kodeksie karnym wykonawczym, gdzie ustawodawca odniósł się tylko raz w kontekście zakazu posługiwania się gwarą przestępczą⁷.

Mimo że autorzy w różny sposób nazywają zjawisko podkultury przestępczej, warto wyjaśnić jej różnice i główne cechy charakterystyczne. Zdaniem Stanisława Jedleckiego sformułowanie „drugie życie” odnosi się do formy zachowania osób przebywających w jednostkach penitencjarnych. Osoby takie zachowują się w sposób niezgodny

¹P. Moczydłowski, *Drugie życie więzienia*, Warszawa 2002, s. 21.

²M. Jastrzębska, *Krótką charakterystyka zjawiska nieformalnych struktur podkultury przestępczej*, „Studia Gdańskie” 2010, t. VII, s. 160.

³Zob. M. Snopek, *Tatuowanie ciała w środowisku wolnościowym i więziennym – marginalizacja w kontekście społeczno-kulturowym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2022, nr 35.

⁴I. Żeber-Dzikowska, *Wpływ subkultury na proces resocjalizacji*, „Konińskie Studia Socjalno-Ekonomiczne” 2017, nr 2, s. 145.

⁵A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Kraków 2012, s. 161.

⁶Art. 19a ustawy z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2023 r., poz. 1683).

⁷Art. 116a ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r., poz. 127).

z regulaminem oraz negują zasady funkcjonujące w danej jednostce. Pierwotnie termin ten odnosił się do wychowanków zakładów poprawczych⁸. Z kolei Maciej Szaszkiewicz podaje, że podkultura przestępcza stanowi pewien „zestaw norm moralnych i quasi-prawnych stworzonych przez społeczność osadzonych, które są alternatywne wobec norm poza murami więzienia”⁹.

Podkultura przestępcza cechuje się kilkoma elementami, do których należą: walka z prawem i instytucją utożsamianą m.in. z funkcjonariuszami Służby Więziennej, poczucie godności osobistej oraz honoru, odnoszonymi się do schematów i zasad postępowania, oraz solidarność grupowa, ujmowana jako wzajemna pomoc w obrębie podkultury¹⁰. Natomiast Sławomir Przybyliński wskazuje, że podkultura przestępcza może być charakteryzowana poprzez hierarchię wartości i skomplikowane normy postępowania, określony styl bycia, wewnętrzną (w jednostce penitencjarnej) hierarchię społeczną, w której członkowie pełnią określone role, czy też zróżnicowaną twórczość materialną i niematerialną ich członków¹¹. Przyjmuje się, że pojawienie się podkultury przestępczej w zakładach karnych związane jest z dwoma teoriami. Według pierwszej z nich stanowi ona wynik deprywacyjnego charakteru izolacji więziennej, druga zaś wskazuje na transmisję norm, zwyczajów i zachowań z zewnątrz do jednostki penitencjarnej¹². Zdaniem Mieczysława Ciośka podkultura przestępcza sięga okresu powojennego, gdzie ulegała dynamicznym zmianom. Początkowo należący do podkultury przestępczej utożsamiani byli z więźniami niebezpiecznymi¹³. Niewątpliwie w ujęciu historycznym podkultura przestępcza, podobnie jak wiele innych subkultur, motywowana była buntem przeciwko określonym normom społecznym oraz wobec ustalonego porządku. Subkultury, jako przejaw tego buntu, kreują swoją własną tożsamość, ustalając ją wyżej w hierarchii niż normy społeczne. Pojawienie się podkultury przestępczej w polskich warunkach więzennych było motywowane sprzeciwem wobec wrogiego ustroju oraz jego represyjności¹⁴.

Nie ma jednolitego poglądu co do znaczenia i wartości podkultury przestępczej. Osoby uczestniczące w niej – zarówno odbywające karę pozbawienia wolności, jak i po opuszczeniu zakładu karnego – wskazują, że jest ona przejawem hartu ducha, honoru, niezłomności. Jednocześnie w perspektywie osób przeciwdziałających zjawisku podkultury przestępczej ma ona jednoznacznie negatywny wpływ, zwiększa poziom demoralizacji oraz sprzyja popełnianiu przestępstw¹⁵.

W niniejszej pracy poruszone zostaną zagadnienia związane z szeroko rozumianym naruszeniem bezpieczeństwa przez członków podkultury przestępczej. Warto nadmienić, że katalog zagrożeń w zakładach karnych i aresztach śledczych jest obszerny.

⁸Za: W. Tomasz, A. Hejmej, *Charakterystyka nieformalnych grup struktur podkultury przestępczej*, „Państwo i Społeczeństwo” 2015, nr 2, s. 81.

⁹N. Niepytalska-Osiecek, *Słownictwo przestępcze za murami polskich zakładów karnych dla kobiet. Rekonstrukcja badawcza na podstawie badań ankietowych*, „Socjolingwistyka” 2021, nr 35, s. 360.

¹⁰M. Szaszkiewicz, *Tajemnice grypsarki*, Kraków 1997, s. 45–49.

¹¹S. Przybyliński, *Na krawędzi więziennej egzystencji – szkani „cwaniacy” w soczewce podkulturowego spojrzenia*, „Resocjalizacja Polska” 2016, nr 11, s. 42–43.

¹²M. Jastrzębska, op. cit., s. 161.

¹³M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Gdańsk 2006, s. 234.

¹⁴W. Kędzierski, *Człowiek w izolacji więziennej – między rygoryzmem a permissywiizmem. W kręgu dylematów resocjalizacji*, Warszawa 2022, s. 60–61.

¹⁵A. Michalska, D. Michalski, *Zachowania niepożądane w zakładach karnych wybrane zagadnienia*, Warszawa–Olsztyn 2020, s. 5–6.

Mogą one dotyczyć zarówno bezpieczeństwa osobistego osób pozbawionych wolności, jak również personelu, a także obejmować zagrożenia dotyczące funkcjonowania całej jednostki penitencjarnej. Do najszerzej analizowanych w literaturze przedmiotu można zaliczyć m.in.: proces prizonizacji, działania administracji więziennej – niezależnie od zamiaru, jaki niosą, działania środowisk przestępczych, przeludnienie jednostek penitencjarnych czy też poziom więziennej służby zdrowia¹⁶. Co ważne, zdaniem Justyny Jurewicz podkultura przestępcza jest jednym ze źródeł zagrożeń bezpieczeństwa osadzonych w zakładach karnych¹⁷. Wpływa niekorzystnie na całokształt działalności zakładu karnego w postaci zdarzeń dla nich charakterystycznych: agresji w stosunku do innych osadzonych i kadry (udział w bójkach i pobiciach, znęcanie się, gwałty), autoagresji (poprzez zróżnicowane formy pocięć, połyki), niszczenie mienia oraz zjawisko tatuażu więziennego¹⁸. Dodatkowo podkultura przestępcza wpływa niekorzystnie na jedną z podstawowych funkcji zakładów karnych – resocjalizację¹⁹.

Założenia metodologiczne

W niniejszym artykule, badając dużą liczbę respondentów, zasadne było wykorzystanie metody sondażu diagnostycznego. Wykorzystaną techniką badawczą była ankieta, zaś narzędziem badawczym – kwestionariusz ankiety. Badania ankietowe zostały przeprowadzone w dniach 24–28 kwietnia 2023 r. w dwóch zakładach karnych typu zamkniętego na terenie Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Olsztynie. Wzięło w nich udział łącznie 172 respondentów będącymi funkcjonariuszami Służby Więziennej, którzy udzielili odpowiedzi na 12 pytań o charakterze półotwartym lub zamkniętym ze zróżnicowaną kafeterią odpowiedzi. W poszczególnych pytaniach istniała możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi. Kwestionariusz ankiety zwieńczony był metryczką, która pozwoliła określić strukturę społeczno-demograficzną badanej populacji. Szczegółowe wyniki przedstawiono graficznie za pomocą tabel.

Niniejsze badania miały na celu przede wszystkim stwierdzenie, które elementy podkultury przestępczej można nadal obserwować w warunkach izolacji więziennej? Czy podkultura przestępcza wpływa na poziom bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej oraz jej personelu? W jaki sposób Służba Więzienna przeciwdziała zjawisku podkultury przestępczej? Próba odpowiedzi na postawione pytania pozwoli potencjalnie określić, jaki jest aktualny obraz podkultury przestępczej, jakie elementy jej funkcjonowania są obserwowalne w badanych jednostkach penitencjarnych oraz w jaki sposób członkowie podkultury przestępczej wpływają na poziom bezpieczeństwa.

¹⁶E. Witkowska-Grabias, M. Strzelec, B. Nowak, *Zjawisko przemocy w środowisku penitencjarnym*, „The Prison System Review” 2022, nr 118, s. 129.

¹⁷J. Jurewicz, *Prawo do bezpieczeństwa tymczasowo aresztowanych i skazanych w polskich jednostkach penitencjarnych*, „The Prison System Review” 2022, nr 112, s. 55.

¹⁸N. Malec, D. Hryniewicz, *Zdarzenia zagrażające bezpieczeństwu w zakładach karnych*, „Przegląd Policyjny” 2021, nr 4, s. 55–56.

¹⁹I. Siudem, *System wartości i struktura potrzeb członków podkultury więziennej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2008, nr 21, s. 51.

Charakterystyka społeczno-demograficzna respondentów

W badaniach wzięło udział 172 funkcjonariuszy i funkcjonariuszek Służby Więziennej, pełniących służbę w dwóch jednostkach penitencjarnych. Szczegółowe dane dotyczące płci, przedziału wiekowego, wykształcenia, miejsce pełnienia służby oraz grupy zaszeregowania zawarto w tabelach 1-5.

Tabela 1. Struktura płci respondentów

Płeć	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Kobieta	34	19,8%
Mężczyzna	137	79,7%
Brak odpowiedzi	1	0,5%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Najwięcej osób spośród respondentów stanowią mężczyźni (79,7%), kobiety zaś 19,8%. Jedna osoba nie udzieliła żadnej odpowiedzi na powyższe pytanie. Należy nadmienić, iż kadra zakładów karnych w większości składa się z mężczyzn, wynika to z faktu przebywania w jednostkach penitencjarnych skazanych mężczyzn. Zasadne wydaje się więc zatrudnianie w pierwszej kolejności osób tej samej płci.

Tabela 2. Wiek respondentów

Przedział wiekowy	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
18-25 lat	12	7%
26-35 lat	55	32%
36-45 lat	88	51,3%
46-55 lat	15	8,7%
Powyżej 56 lat	1	0,5%
Brak odpowiedzi	1	0,5%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Zgodnie z danymi zawartymi w tabeli 2 najwięcej osób wskazało na swój wiek w przedziale 36-45 lat (51,3%). Relatywnie niewiele jest osób do 25 roku życia (7%), jak również od 46 do 55 roku życia (8,7%). Powyżej 56 lat znajdowała się zaledwie jedna osoba; także jedna osoba nie wskazała żadnego przedziału wiekowego. Powyższe dane świadczą o doświadczonej kadry, niewielkim udziale osób wstępujących do służby

w młodym wieku oraz o przechodzenie na wcześniejszą emeryturę po przepracowaniu co najmniej 15 lat – stąd niewielki odsetek osób powyżej 46 roku życia.

W kolejnym pytaniu analizie poddano strukturę wykształcenia respondentów (zob. tabela 3).

Tabela 3. Struktura wykształcenia

Poziom wykształcenia	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Średnie	59	34,3%
Wyższe licencjackie	25	14,5%
Wyższe magisterskie	84	48,9%
Brak odpowiedzi	4	2,3%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Najwięcej osób zadeklarowało posiadanie wykształcenia wyższego magisterskiego (48,9% respondentów). Wykształcenie średnie posiadało 34,3% respondentów, natomiast 2,3% nie wskazało posiadanego wykształcenia. Warto nadmienić, że jedną z przesłanek wstąpienia do Służby Więziennej jest posiadanie wykształcenia średniego²⁰. Jest to zatem minimalny poziom wykształcenia, jaki może posiadać funkcjonariusz Służby Więziennej.

Tabela 4. Działy służbowe respondentów

Działy organizacyjne	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Ochrona	103	59,9%
Penitencjarny	38	22,1%
Kwatermistrzowski	1	0,5%
Służby zdrowia	5	2,9%
Ewidencji	12	7%
Inny dział	8	4,7%
Brak odpowiedzi	5	2,9%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

²⁰M. Mazurek, *Wymogi formalne i kompetencyjne do pełnienia służby w szeregach grupy dyspozycyjnej na przykładzie Służby Więziennej – wybrane zagadnienia*, [w:] M. Szewczyk, S. Grzesiak (red.), *Potencjał kadrowy Służby Więziennej w kontekście wykonywanych zadań służbowych*, Warszawa 2022, s. 56.

Zgodnie z zestawieniem zawartym w tabeli 4 najczęściej respondentów znajdowało się w dziale ochrony – 59,9% ogółu. Kolejnym licznym wskazaniem był dział penitencjarny – 22,1% respondentów; zaledwie jedno wskazanie dotyczyło działu kwatermistrzowskiego. W kategorii inny dział znalazły się odpowiednio: finanse, samodzielne stanowisko służbowe, dział organizacyjno-prawny. Duży odsetek respondentów z działu ochrony wynika przede wszystkim z faktu, iż jest to najliczniejszy i najważniejszy dział w każdej jednostce organizacyjnej²¹.

Kolejne pytanie dotyczyło korpusu zaszeregowania poszczególnych respondentów (zob. tabela 5).

Tabela 5. Korpus zaszeregowania respondentów

Korpusy służbowe	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Szeregowy	40	23,3%
Podoficer	81	47,1%
Chorąży	24	14%
Oficerów	20	11,6%
Brak odpowiedzi	7	4%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Najwięcej respondentów wskazało, że są zaszeregowani do korpusu podoficerów (47,1%). Najmniej wskazań dotyczyło oficerów – 11,6% ogółu odpowiedzi. Jednocześnie 7 osób nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie. Wśród respondentów znalazła się liczba grupa szeregowych (23,3%). Warto nadmienić, że korpusy zaszeregowania w Służbie Więziennej związane są z zajmowanym stanowiskiem. W dziale ochrony większość stanowisk służbowych powiązana jest z korpusem podoficerskim (oddziałowy, strażnik, starszy strażnik)²².

Przedstawienie wyników badań własnych

W kolejnej części w analizie zawarto 12 pytań o zróżnicowanej kafeterii odpowiedzi. Respondenci odnieśli się do problematyki podkultury przestępczej, w tym do wielkości zjawiska w jednostkach penitencjarnych, zasad podkulturowych czy też do wpływu na poziom bezpieczeństwa dotyczący różnych jego płaszczyzn. Wyniki przedstawiono w tabelach 6–17.

Pierwsze z pytań dotyczyło stwierdzenia, czy w badanych jednostkach penitencjarnych występuje zjawisko podkultury przestępczej.

²¹M. Szewczyk, *Strategia personalna a rola menadżera – dyrektora jednostki podstawowej Służby Więziennej*, [w:] M. Szewczyk, S. Grzesiak (red.), op. cit., s. 67.

²²Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2022 r. w sprawie uposażenia zasadniczego funkcjonariuszy Służby Więziennej (Dz.U. z 2022 r., poz. 2729).

Tabela 6. Występowanie podkultury przestępczej w jednostce penitencjarnej w opinii respondentów

Odpowiedzi respondentów	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Tak	159	92,4%
Nie	13	7,6%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Zdecydowana większość respondentów wskazała, że zjawisko podkultury przestępczej jest obserwowalne w zakładzie karnym, odmiennego zdania było zaledwie 7,6% respondentów.

W kolejnym pytaniu poproszono respondentów o wskazanie, jak duża – w ich ocenie – jest populacja podkultury przestępczej²³.

Tabela 7. Odsetek występowania podkultury przestępczej na tle ogółu osadzonych w opinii respondentów

Katalog odpowiedzi	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Do 3% populacji więziennej	8	4,7%
Do 5% populacji więziennej	23	13,4%
Do 10% populacji więziennej	45	26,2%
Do 20% populacji więziennej	48	27,9%
Do 30% populacji więziennej	24	14%
Do 40% populacji więziennej	9	5,2%
Ponad połowa populacji więziennej	1	0,5%
Inna	1	0,5%
Nie mam wiedzy na ten temat	13	7,6%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Ocena respondentów co do wielkości populacji podkultury przestępczej jest zróżnicowana. Dwie spośród wszystkich odpowiedzi uzyskały najwięcej wskazań: jest to odpowiednio do 20% populacji więziennej (27,9% wskazań) oraz do 10% populacji więziennej (26,2%). Wydaje się zasadne twierdzenie, że populacja podkultury przestępczej jest zbliżona do przedziału 10–20% całej populacji. Jednocześnie 7,6% respondentów nie posiada wiedzy na temat wielkości podkultury przestępczej. Warto jednocześnie pamiętać, że

²³ Wartości te mogą być zmienne, biorąc pod uwagę liczbę skazanych w danej jednostce, czynności transportowe czy też rodzaj zakładu karnego i jego typ (w szczególności w sytuacji gdy występuje zmiana przeznaczenia jednostki lub zawieszenia części oddziałów mieszkalnych z uwagi na prace remontowe).

wielkość populacji więziennej jest zmienna i wynika z wielu elementów, takich jak: czynności transportowe, zwolnienia, doprowadzenia do odbywania kary pozbawienia wolności, czy też deklarowany udział w podkulturze lub rezygnacja z udziału.

W następnym pytaniu respondenci odnieśli się do zasad podkulturowych, które według nich nadal funkcjonują w środowisku więziennym.

Tabela 8. Katalog zasad podkultury przestępczej w środowisku więziennym w opinii respondentów

Katalog odpowiedzi	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Zasady związane z honorem grypserskim	40	10,8%
Zasady związane z mową i z językiem (grypsowanie)	102	27,6%
Zasady związane z brakiem jakiegokolwiek współpracy z administracją więzienną	25	6,8%
Brak wykonywania pracy na rzecz zakładu karnego	41	11,1%
Zasady związane z wykonywaniem określonych czynności w obrębie celi mieszkalnej (posiłki, sprzątanie)	80	21,7%
Zasady dotyczące pomocy w obrębie członków podkultury przestępczej	44	11,9%
Autoagresja podkulturowa	13	3,6%
Tworzenie tatuaży	24	6,5%
Inne	-	-
Razem	369*	100%

* Respondenci mieli możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Respondenci wskazali na obszerny katalog zasad związanych z podkulturą przestępczą, jednocześnie uznając ich różnicowanie. Najwięcej odpowiedzi uzyskało stwierdzenie, że są to zasady dotyczące mowy i języka (grypsowanie) – 27,6% wskazań, następnie zasady związane z wykonywaniem określonych czynności w obrębie celi mieszkalnej – 21,7% wskazań. Relatywnie mało na tle innych zasad uzyskało stwierdzenie, że są to zasady związane z autoagresją na tle podkulturowym (3,6%), niewiele więcej uzyskała odpowiedź dotycząca tworzenie tatuaży (6,5%) oraz zasad związanych z brakiem jakiegokolwiek współpracy z administracją więzienną (6,8% wskazań). W kolejnym pytaniu respondenci odnieśli się do spadku znaczenia podkultury przestępczej w zakładach karnych.

Tabela 9. Spadek znaczenia podkultury przestępczej w zakładach karnych w opinii respondentów

Odpowiedzi respondentów	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Tak	156	90,8%
Nie	15	8,7%
Brak odpowiedzi	1	0,5%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

W ocenie zdecydowanie większej liczby respondentów podkultura przestępcza straciła na znaczeniu – 90,8% wskazań, przeciwnego zdania było 8,7% respondentów, zaś jedna osoba nie udzieliła żadnej odpowiedzi. Następnie poproszono respondentów o wskazanie przyczyny upadku zjawiska podkultury przestępczej.

Tabela 10. Przyczyny spadku znaczenia podkultury przestępczej w środowisku więziennym w opinii respondentów

Katalog odpowiedzi	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Istnieje kult pieniądza	116	35,5%
Zmieniła się populacja przestępców	76	23,2%
Zmienił się (zwiększył) odsetek recydywy	17	5,2%
Pojawiły się inne formy przestępstw (np. oszustwa vatowskie)	26	7,9%
Polepszyły się warunki odbywania kary pozbawienia wolności	29	8,9%
Nastąpiło rozluźnienie zasad podkultury przestępczej	58	17,7%
Nie mam zdania	5	1,6%
Inne	-	-
Razem	327*	100%

* Respondenci mieli możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Najwięcej wskazań respondentów uzyskało stwierdzenie, że istnieje kult pieniądza (35,5%), na kolejnym miejscu – że zmieniła się populacja przestępców (23,2%) oraz że nastąpiło rozluźnienie zasad podkultury przestępczej (17,7%). Zdaniem nielicznych respondentów przyczyną jest zwiększenie odsetku recydywistów w zakładach (5,2%). Zaledwie 5 osób nie miało zdania na powyższy temat.

W kolejnym pytaniu poproszono respondenci odpowiedzieli na pytanie, czy członkowie podkultury przestępczej wykonują jakieś prace w zakładzie karnym. Miało ono charakter złożony, w przypadku udzielenia odpowiedzi twierdzącej poproszono respondentów o wskazanie rodzaju pracy.

Tabela 11. Praca członków podkultury przestępczej w zakładach karnych w opinii respondentów

Odpowiedzi respondentów	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Tak	88	51,1%
Nie	76	44,2%
Brak odpowiedzi	8	4,7%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Odpowiedzi respondentów rozłożyły się niemalże po równo, zaledwie 12 wskazań więcej uzyskała odpowiedź twierdząca, co przełożyło się na 51,1% ogółu odpowiedzi. Jednocześnie 8 osób nie udzieliło żadnej odpowiedzi. Wśród przykładów pracy wykonywanej znalazły się:

- wydający posiłki – 40,
- „kopertowy” – 11,
- kucharz – 8,
- prace porządkowe – 6,
- fryzjer – 5,
- opiekun świetlicy oddziałowej – 5,
- biblioteka – 5,
- hala magazynowa – 2,
- remonty, magazyn, każda praca poza gospodarczą – po 1 wskazaniu.

Respondenci podali wiele przykładów pracy, często nieodpłatnej, wykonywanej na rzecz zakładu karnego. Tylko jedna osoba stwierdziła, że członkowie podkultury przestępczej wykonują wszystkie prace poza pracą gospodarczą (sprzątanie), jednocześnie 6 osób uznało, iż również taka praca jest wykonywana przez członków. W szczególności dwa pierwsze przykłady, tj. wydający posiłki oraz kopertowy, należą do najbardziej pożądanых prac z uwagi na łatwość jej wykonywania oraz pewne ich możliwości (profity).

W kolejnych trzech pytaniach respondenci odnieśli się do zagadnień bezpieczeństwa. Pierwsze z nich dotyczyło wpływu podkultury przestępczej na poziom bezpieczeństwa funkcjonariuszy.

Tabela 12. Wpływ podkultury przestępczej na bezpieczeństwo funkcjonariuszy w opinii respondentów

Odpowiedzi respondentów	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Tak	99	57,6%
Nie	72	41,9%
Brak odpowiedzi	1	0,5%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Zdaniem większości respondentów podkultura przestępcza ma wpływ na bezpieczeństwo funkcjonariuszy (57,6% wskazań). Odmiennego zdania było 41,9% pytanym, zaś jedna osoba nie udzieliła żadnej odpowiedzi. W następnym z kategorii bezpieczeństwa respondenci odnieśli się do kwestii wpływu na funkcjonowanie jednostki penitencjarnej.

Tabela 13. Wpływ podkultury przestępczej na poziom bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej w opinii respondentów

Odpowiedzi respondentów	liczba wskazań	odsetek procentowy
Tak	105	61%
Nie	64	37,2%
Brak odpowiedzi	3	1,8%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Zdaniem zdecydowanej większości respondentów podkultura przestępcza wpływa na ogólny poziom bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej (61% wskazań). Odmiennego zdania było 37,2% respondentów. Z kolei 3 osoby nie udzieliły żadnego wskazania. W dalszej kolejności poproszono o stwierdzenie, czy podkultura przestępcza ma wpływ na zdarzenia o charakterze nadzwyczajnym.

Tabela 14. Wpływ członków podkultury przestępczej na zdarzenia o charakterze nadzwyczajnym w opinii respondentów

Odpowiedzi respondentów	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Tak	112	65,1%
Nie	59	34,4%
Brak odpowiedzi	1	0,5%
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Podobnie jak w poprzednich pytaniach respondenci udzielili w zdecydowanej większości odpowiedzi twierdzącej – 65,1% wskazań, a odmiennego zdania było 34,4% pytanych, zaś 1 osoba nie udzieliła żadnej odpowiedzi. W związku ze wskazaniami dotyczącymi udziału członków podkultury przestępczej w zdarzeniach o charakterze nadzwyczajnym poproszono o scharakteryzowanie typologii udziału.

Tabela 15. Charakterystyka zdarzeń w zakładach karnych z udziałem członków podkultury przestępczej w opinii respondentów

Katalog odpowiedzi	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
Czynny (aktywny udział)	15	8,7%
Bierny (prowokują innych do udziału w zdarzeniach)	45	26,2%
Zarówno czynny, jak i bierny	86	50%
Nie mam zdania	26	15,1%
Inne	-	-
Razem	172	100%

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Najwięcej wskazań uzyskała odpowiedź, że zdarzenia z udziałem członków podkultury przestępczej mają charakter zarówno czynny, jak i bierny (50% wszystkich odpowiedzi). Wśród pozostałej połowy odpowiedzi najwięcej uzyskało stwierdzenie, że jest to bierny udział, tj. są to zachowania prowokujące do udziału w zdarzeniach (26,2%). Jednocześnie duży odsetek respondentów nie miał zdania (15,1% wszystkich wskazań). Przedostatnie pytanie w niniejszych badaniach odnosiło się do wskazania katalogu zdarzeń nadzwyczajnych i sytuacji z udziałem członków deklarujących udział w podkulturze przestępczej.

Tabela 16. Katalog zdarzeń z udziałem członków podkultury przestępczej w opinii respondentów

Katalog odpowiedzi	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
1	2	3
Zgwałcenie i znęcanie się nad innym osadzonym	22	4,9%
Napaść na funkcjonariusza lub pracownika zakładu karnego	40	8,9%
Dokonywanie aktów autoagresji	22	4,9%
Bójki i pobicia współosadzonych	95	21,4%

cd. tabela 16

1	2	3
Dokonywanie zbiorowych wystąpień wobec administracji zakładu karnego	50	11,2%
Dokonywanie zbiorowych ucieczek lub prób ucieczek z terenu zakładu karnego lub konwoju	6	1,3%
Prowokowanie innych zdarzeń w oddziałach mieszkalnych	77	17,2%
Podjęcie próby handlu i obrotu narkotykami	78	17,4%
Nakłanianie innych osadzonych do aktów autoagresji	37	8,3%
Nie mam zdania	19	4,3%
Inne	1	0,2%
Razem	447*	100%

* Respondenci mieli możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Najwięcej wskazań dotyczyło udziału w bójce i pobicia współosadzonych – 21,4% wszystkich odpowiedzi. Na kolejnym miejscu znalazły się stwierdzenia, że są to próby handlu i obroty narkotykami (17,4%) oraz prowokowanie innych zdarzeń w oddziałach mieszkalnych (17,2%). Najmniej wskazań znalazła odpowiedź: dokonują zbiorowych ucieczek lub prób ucieczek z terenu zakładu karnego (1,3%). Ponadto jedna osoba podała odpowiedź inną, lecz nie przywołała własnego przykładu zdarzenia, jak również 19 osób nie miało zdania w tej kwestii.

W ostatnim pytaniu w części badawczej respondenci odnieśli się do kwestii przeciwdziałania zjawisku podkultury przestępczej przez Służbę Więzienną.

Tabela 17. Przeciwdziałanie zjawisku podkultury przestępczej przez Służbę Więzienną w opinii respondentów

Katalog odpowiedzi	Liczba wskazań	Odsetek procentowy
1	2	3
Odpowiednio rozmieszcza osadzonych w sposób uniemożliwiający kontakt ze sobą członków podkultury przestępczej	106	20,9%
Prowadzi wzmożone czynności profilaktyczne względem członków podkultury przestępczej	118	23,3%

cd. tabela 17

1	2	3
Dokonyje stosownych przemieszczeń osadzonych	99	19,5%
Prowadzi wzmoczone oddziaływania resocjalizacyjne	43	8,4%
Kieruje członków podkultury przestępczej do pracy	17	3,4%
Prowadzi ewidencję członków podkultury przestępczej oraz ich pozycji w hierarchii	62	12,5%
Prowadzi szkolenia funkcjonariuszy w zakresie podkultury przestępczej	39	7,7%
Izoluje członków podkultury przestępczej podczas czynności takich jak spacer	21	4,1%
Nie przeciwdziała zjawisku podkultury przestępczej	1	0,2%
Inne	-	-
Razem	506*	100%

* Respondenci mieli możliwość wskazania więcej niż jednej odpowiedzi.

Źródło: opracowanie na podstawie badania własnego.

Co istotne, respondenci podali obszerny katalog czynności zmierzających do przeciwdziałania zjawisku podkultury przestępczej w warunkach izolacji więziennej. To dowodzi świadomości istnienia problemu, jak i niemożności wyeliminowania podkultury przestępczej z polskich zakładów karnych. Najwięcej wskazań otrzymało stwierdzenie, że Służba Więzienna prowadzi wzmoczone czynności profilaktyczne względem członków podkultury przestępczej (19,5%), dodatkowo odpowiednio rozmieszcza się osadzonych w sposób uniemożliwiający kontakt ze sobą członków podkultury przestępczej (20,9%), dokonuje stosowanych przemieszczeń w ramach zakładu karnego (19,5%). Zaledwie jedna osoba uznała, że Służba Więzienna nie przeciwdziała zjawisku podkultury przestępczej.

Wnioski końcowe i podsumowanie

W nawiązaniu do przeprowadzonych badań własnych udało się odpowiedzieć na postawione pytania dotyczące funkcjonowania podkultury przestępczej w środowisku więziennej oraz jej ogólnego obrazu w badanych jednostkach. Mimo wielu lat funkcjonowania podkultury przestępczej w środowisku więziennym na pewno nie udało się jej całkowicie wyeliminować. Próbuąc wskazać liczebność podkultury przestępczej, na pewno nie jest ona tak duża jak na początku swojego funkcjonowania. Jak wskazał

Kamil Miszewski, u progu lat 80. ubiegłego wieku udział skazanych deklarujących przynależność do podkultury przestępczej wynosiła ok. 80% całości populacji więziennej²⁴. Wskazania respondentów w tym zakresie, szacujące podkulturę przestępczą na poziomie od 10% do 20%, dobrze odzwierciedlają jej aktualny stan i liczebność, przy oczywistym założeniu, że jest to wartość szacunkowa, badana w danej chwili, dotycząca tylko osadzonych, którzy jawnie deklarują udział w podkulturze przestępczej. Przemawiają za tym również inne wskazania respondentów odnoszące się chociażby zmian w obrębie jej funkcjonowania czy też do zasad podkulturowych, które straciły na znaczeniu. Respondenci podkreślali znaczne zmiany w funkcjonowaniu podkultury przestępczej w zakresie przestrzegania przez nich zasad czy stosunku do pracy na rzecz zakładu karnego. W literaturze wielokrotnie podkreślano, że współpraca z administracją – bo tak należy odbierać pracę w zakładzie karnym – jest, zgodnie z założeniami podkultury przestępczej, niedopuszczalna, stanowiąc jedną z czterech fundamentalnych zasad podkultury²⁵, podobnie jak poddawanie się oddziaływaniom wychowawczym i resocjalizacyjnym²⁶. Niewątpliwie podkultura przestępcza wpływa na bezpieczeństwo wieloaspektowo. Podkreślił to również Robert Poklek, wskazując, że „obejmuje ona wszystkie negatywne przejawy drugiego życia w więzieniu”²⁷. Stwierdzenia w tym zakresie respondentów również są jednoznaczne. Członkowie podkultury przestępczej wpływają na poziom bezpieczeństwa funkcjonariuszy, jednostki penitencjarnej, są oni również odpowiedzialni za czynny udział w zdarzeniach o charakterze nadzwyczajnym oraz biernie wpływają na występowanie sytuacji godzących w bezpieczeństwo jednostki penitencjarnej. Służba Więzienna stara się przeciwdziałać zjawisku, jak słusznie wskazali respondenci, poprzez szereg działań o charakterze prewencyjnym, a także w odpowiedzi na powstałe zagrożenie. Jednocześnie Służba Więzienna zaprzestała publikacji obszernych danych dotyczących zdarzeń z udziałem członków podkultury przestępczej. Ostatnie informacje w tym zakresie publikowane były, w zależności od zdarzenia, w 2011 r. (pobicie innego osadzonego skutkujące ciężkim uszkodzeniem ciała) i w 2018 r. (zgwalcenie osadzonego lub znęcanie się nad innym osadzonym). Aktualnie publikuje się tylko informacje dotyczące zdarzeń dotyczących autoagresji warunkowanych względami podkulturowymi²⁸, lecz, jak wskazali w badaniach respondenci, udział członków podkultury przestępczej jest w tym aspekcie marginalny.

²⁴ K. Miszewski, *Transformacja ustrojowa w Polsce a przemiany subkultury więziennej*, [w:] M. Przeparski, D. Wincenty (red.), *Transformacja ustrojowa w Polsce. Nowe perspektywy*, Gdańsk–Warszawa 2022, s. 264.

²⁵ P. Moczydłowski, *Drugie życie więzienia*, Warszawa 2002, s. 74.

²⁶ S. Małek, *Postawy więźniów wobec prawa i przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 62–63, s. 123.

²⁷ R. Poklek, *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*, Kalisz 2010, s. 23.

²⁸ Służba Więzienna, *Statystyka roczna*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna> (data dostępu: 2.06.2023).

BIBLIOGRAFIA**Literatura**

- Ciosek M., Pastwa-Wojciechowska B., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Gdańsk 2006.
- Jastrzębska M., *Krótką charakterystyką zjawiska nieformalnych struktur podkultury przestępczej*, „Studia Gdańskie” 2010, t. VII.
- Kędzierski W., *Człowiek w izolacji więziennej – między rygoryzmem a permisywizmem. W kręgu dylematów resocjalizacji*, Warszawa 2022.
- Jaworska A., *Leksykon resocjalizacji*, Kraków 2012.
- Jurewicz J., *Prawo do bezpieczeństwa tymczasowo aresztowanych i skazanych w polskich jednostkach penitencjarnych*, „The Prison System Review” 2022, nr 112.
- Malec N., Hryniewicz D., *Zdarzenia zagrażające bezpieczeństwu w zakładach karnych*, „Przegląd Policyjny” 2021, nr 4.
- Małek S., *Postawy więźniów wobec prawa i przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 62–63.
- Mazurek M., *Wymogi formalne i kompetencyjne do pełnienia służby w szeregach grupy dyspozycyjnej na przykładzie Służby Więziennej – wybrane zagadnienia*, [w:] M. Szewczyk, S. Grzesiak (red.), *Potencjał kadrowy Służby Więziennej w kontekście wykonywanych zadań służbowych*, Warszawa 2022.
- Michalska A., Michalski D., *Zachowania niepożądane w zakładach karnych wybrane zagadnienia*, Warszawa–Olsztyn 2020.
- Miszewski K., *Transformacja ustrojowa w Polsce a przemiany subkultury więziennej*, [w:] M. Przeparski, D. Wincenty (red.), *Transformacja ustrojowa w Polsce. Nowe perspektywy*, Gdańsk–Warszawa 2022.
- Moczydłowski P., *Drugie życie więzienia*, Warszawa 2002.
- Niepytalska-Osiecka N., *Słownictwo przestępcze za murami polskich zakładów karnych dla kobiet. Rekonesans badawczy na podstawie badań ankietowych*, „Socjolingwistyka” 2021, nr 35.
- Snopek M., *Tatuowanie ciała w środowisku wolnościowym i więziennym – marginalizacja w kontekście społeczno-kulturowym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2022, nr 35.
- Poklek R., *Instytucjonalne i psychospołeczne aspekty więzienia*, Kalisz 2010.
- Przybyliński S., *Na krawędzi więziennej egzystencji – skazani „cwaniacy” w soczewce podkulturowego spojrzenia*, „Resocjalizacja Polska” 2016, nr 11.
- Tomasz W., Hejmej A., *Charakterystyka nieformalnych grup struktur podkultury przestępczej*, „Państwo i Społeczeństwo” 2015, nr 2.
- Siudem I., *System wartości i struktura potrzeb członków podkultury więziennej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2008, nr 21.
- Szaszkiewicz M., *Tajemnice grypserki*, Kraków 1997.

- Szewczyk M., *Strategia personalna a rola menadżera – dyrektora jednostki podstawowej Służby Więziennej*, [w:] M. Szewczyk, S. Grzesiak (red.), *Potencjał kadrowy Służby Więziennej w kontekście wykonywanych zadań służbowych*, Warszawa 2022.
- Witkowska-Grabias E., Strzelec M., Nowak B., *Zjawisko przemocy w środowisku penitencjarnym*, „The Prison System Review” 2022, nr 118.
- Żeber-Dzikowska I., *Wpływ subkultury na proces resocjalizacji*, „Konińskie Studia Społeczno-Ekonomiczne” 2017, nr 2.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 grudnia 2022 r. w sprawie uposażenia zasadniczego funkcjonariuszy Służby Więziennej (Dz.U. z 2022 r., poz. 2729).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r., poz. 127).
- Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U. z 2023 r., poz. 1683).

Źródła internetowe

- Służba Więzienna, *Statystyka roczna*, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>.

Impact of prison subculture on prison safety in the opinion of Prison Officers

Summary

The article *Impact of prison subculture on prison safety in the opinion of Prison Officers – selected issues* talks about impact of inmates on prison safety. Research has attempted to present today's appearance of this subculture, and the subculture rules. Further in the text influence of its members on safety in prison, prison guards and influence on extraordinary incidents. On the end, article shows us how Prison Service countered prison subculture.

Keywords: Prison Service, safety, criminal subculture, prison guards, extraordinary incidents